

В. М. Шевчук, канд. юрид. наук, доцент
*Національна юридична академія України
ім. Ярослава Мудрого*

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ У КРИМІНАЛІСТИЦІ

Оптимізація та підвищення ефективності розслідування злочинів у значній мірі залежить від того, наскільки глибоко розроблені теоретичні основи формування тактичних операцій, як практика проведення таких операцій забезпечена відповідними методичними розробками. У зв'язку з цим на сучасному етапі розвитку криміналістики досить актуальною та важливою стає проблема розробки теоретичних основ побудови й використання типових тактичних операцій при розслідуванні окремих видів злочинів. У теорії криміналістики та в слідчій практиці у цьому плані мають місце окремі труднощі і проблеми, які потребують дослідження та глибокого осмислення.

Наразі залишається дискусійним питання про поняття та сутність тактичної операції, що істотно впливає на розробку та дослідження зазначених проблем. Для позначення поняття “тактична операція” використовуються різноманітні терміни: “тактична комбінація”, “криміналістична операція”, “методична операція”, “спеціальна операція”, “тактична комбінаційна операція”, “криміналістичний комплекс” та ін.

В одній із робіт, що з'явилися останнього часу, досить своєрідне та цікаве розуміння сутності тактичної операції запропоновано І.М. Комаровим, який називає їх “криміналістичними операціями” і визначає як “криміналістичний метод пізнання в процесі досудового провадження”. На нашу думку, такий підхід не зовсім повно і точно відображає специфіку досліджуваної категорії. Незважаючи на необхідність розумної лаконічності, визначення повинно містити основні істотні ознаки поняття. Вказівка на характер завдань розслідування у розглядуваному визначенні, на наш погляд, має принципове значення і повинно обов'язково враховуватися. Тактична операція має розроблятися і застосовуватися для вирішення окремих проміжних тактичних завдань розслідування. Крім того, у запропонованому визначенні не зазначена така ознака тактичної операції, як її ситуаційна обумовленість.

Термін “криміналістичний метод пізнання”, як нам вважається, не несе ніякого змістовного навантаження, оскільки не можна визначити, які методи пізнання є винятково криміналістичними через те, що у природі об'єктивно існують методи пізнання, єдині для будь-якої науки, в тому

числі і для криміналістики. І тільки тому, що ними користуються криміналісти, не значить, що їх необхідно називати “криміналістичними методами пізнання”. Дійсно, тактична операція – це метод, але не пізнання, а організації розслідування.

На нашу думку, тактичну операцію слід розглядати як сполучення (комплекс, систему) узгоджених між собою однойменних і різнойменних слідчих дій, оперативно-розшукових, організаційно-технічних та превентивних заходів, спрямованих на вирішення окремого тактичного завдання розслідування в даній слідчій ситуації, яке не може бути вирішено окремими або декількома діями (заходами), проведеними за єдиним планом правомочними посадовими особами під керівництвом слідчого.

Наразі у наукових дослідженнях та рекомендаціях, які у них містяться, немає єдиного підходу до формування тактичних операцій у криміналістиці, чітко не визначені принципи їх побудови і моделювання. Правильно зазначив Р.С. Белкін, що приблизний набір тактичних операцій є досить бідним і містяться у ньому нерідко зовсім не тактичні операції, а прості переліки дій, за допомогою яких, незалежно один від одного, може бути вирішено одне й те ж завдання.

Аналіз робіт, які торкаються зазначеної проблеми слідчої практики, показує, що доволі часто тактичною операцією називають окремі дії, заходи тощо, які насправді такими не є. Так, у роботах В.О. Образцова, І.М. Комарова, Н.А. Марочкіна, В.Я. Решетнякова та ін. називаються такі тактичні операції, як “Контрольна закупка”, “Контрольне обмірювання”, “Виявлення”, “Знешкодження вибухово-технічних об’єктів”, “Зняття залишків”, “Реставрація особи і голови невідомого трупа”, “Контрольна перевірка”, “Огляд місця події”, “Обшук” та ін.

У таких випадках, на думку авторів, комплексуються дії з підготовки та здійсненню планованого заходу. Однак на практиці такі дії не є тактичними операціями. Підготовка до проведення слідчої чи дії оперативно-розшукового заходу, як правило, розглядається як частина або елемент його тактики, а організаційно-технічні заходи є її складовими, а не тактичними заходами. При іншому розумінні будь-який допит, обшук, огляд місця події, пред’явлення для упізнання тощо перетворюються на оперативно-тактичну або тактичну операцію. Названі дії можуть стати й елементом тактичної операції, коли вони проводяться не самі по собі, а тактично пов’язані з іншими діями чи оперативними заходами. Контрольна закупка у цьому випадку стане одним з елементів операції по затриманню злочинця по “гарячих слідах”, і така операція буде мати іншу назву – “Затримання злочинця по гарячих слідах”. Крім того, контрольна закупка,

зазвичай, проводиться як оперативно-розшуковий захід, а в деяких випадках як оперативно-розшукова операція.

Не можна змішувати тактичну операцію (наприклад, по знешкодженню вибухових пристроїв) з чисто технічними заходами або з організаційно-технічними діями, що, наприклад, пов'язані з реставрацією особи і голови невпізаного трупа та ін. Викликає великі сумніви пропозиція щодо формування тактичних операцій, які іменуються деякими авторами як “Огляд місця події”, “Обшук” тощо. Відомо, що огляд місця події, обшук є слідчими діями, однак це зовсім не значить, що вони проводяться у формі тактичних операцій. Одиночна дія не може утворити тактичну операцію, оскільки операція – це завжди комплекс взаємозалежних і взаємообумовлених дій, заходів.

З урахуванням вищевикладеного можна констатувати, що назріла необхідність розробки єдиних критеріїв формування тактичних операцій у криміналістиці. На наш погляд, при розробці та побудові тактичних операцій слід враховувати наступні положення.

По перше, побудова типових тактичних операцій при розслідуванні окремих видів злочинів обумовлена окремими (проміжними) тактичними завданнями розслідування. З одного боку, метою тактичної операції завжди є вирішення конкретного завдання розслідування, з іншого – окремі проміжні завдання розслідування визначають проведення певних тактичних операцій. Розробка і побудова типових тактичних операцій тісно пов'язана з визначенням типових тактичних завдань розслідування злочинів. Наприклад, при розслідуванні злочинів проти особи типовими тактичними операціями будуть такі: “Розшук та затримання підозрюваного”, “Встановлення особи загиблого” та ін. Зрозуміло, що планувати та проводити необхідно тільки ті операції, яких потребує розслідування кожної конкретної кримінальної справи і які не дублюють вже виконані слідчі дії і тому немає необхідності у проведенні тактичної операції “Встановлення особи загиблого”, якщо особа загиблого була встановлена на початку розслідування, або включити до плану “Розшук та затримання підозрюваного”, якщо особа злочинця була затримана на місці вчинення злочину.

По друге, розробка й застосування тактичних операцій є ситуаційно обумовленими. При плануванні та проведенні тактичних операцій необхідно враховувати слідчу ситуацію, яка склалася на певний момент розслідування. Аналіз слідчих ситуацій показує, що в кожній з них передбачається застосування різноманітних тактичних операцій, необхідність їх планування та проведення обумовлюються залежно від наявності доказової та орієнтовної інформації. Слідча ситуація, що виникла в ході розслідування визначає

певний комплекс слідчих дій, оперативно-розшукових заходів і організаційних дій.

По третє, розробка типових тактичних операцій передбачає необхідність урахування виду і категорії злочину. Виникнення та постановка тактичних завдань розслідування обумовлені вчиненням злочином, характером інформації про особу злочинця, спосіб вчинення та приховування злочину, механізм слідоутворення і т.д. Певний вид злочину, група злочинів визначають конкретні тактичні засоби, які можуть бути використані для вирішення окремих тактичних завдань його розслідування. При цьому слід враховувати криміналістичну характеристику злочину, яка є інформаційною основою побудови й формування типових тактичних операцій і використання їх у процесі розслідування.

Таким чином, теоретичні основи побудови тактичних операцій і використання їх у теорії криміналістики та практиці розслідування окремих видів злочинів вимагають фундаментальних досліджень та комплексних розробок. Подальші дослідження поставлених питань сприятимуть збагаченню теорії криміналістики, забезпечать передумови для появи нових підходів до вирішення важливих проблем криміналістичної тактики та методики, спрямованих на підвищення ефективності розслідування злочинів, удосконалення форм і методів взаємодії слідчих та органів дізнання.

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
імені ЯРОСЛАВА МУДРОГО**

**До 200-річчя Національної юридичної академії
імені Ярослава Мудрого**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПРАВознавства**

**Тези доповідей та наукових повідомлень
учасників наукової конференції
молодих учених та здобувачів**